

*Hedersrelaterad problematik i
Malmö stads förskolor -
erfarenheter och behov av stöd*

FÖRORD

2019 publicerades rapporten "Heder och samhälle" baserad på en kartläggning genomförd i Sveriges tre största städer. Undersökningen visade bland annat att en stor andel av Malmös ungdomar utsätts för begränsande normer och våld i hederns namn. Kartläggningens slutsatser har legat till grund för en strategisk process på olika fronter, och utifrån de rekommendationer som särskilt berör området barn och skola har Malmö stads kommunfullmäktige gett i uppdrag till alla utbildningsförvaltningar att ta fram en plan för kompetensutveckling inom området. Pedagogisk Inspiration, de tre utbildningsförvaltningarnas gemensamma stödenhet, har för detta ändamål anlitat Hanna Cinthio, den forskare som ansvarade för kartläggningen i Malmö. Inom sitt uppdrag, och i ett nära samarbete mellan Pedagogisk Inspiration och Förskoleförvaltningen, har hon genomfört denna inventering av hedersproblematik i förskolan.

Den svenska förskolan vilar på demokratisk grund och ska vara en trygg plats för barns utveckling och lärande, där lek som stimulerar och utmanar ska stå i centrum. Likvärdighet och jämställdhet är grundläggande begrepp för verksamhetens utformning, och de rättigheter som uttrycks i barnkonventionen ska genomsyra utbildningen. Inom Förskoleförvaltningen är detta ett uppdrag vi arbetar med utifrån en stark övertygelse, och med ett tydligt barnrättsperspektiv. Samtidigt vet vi att de strukturella utmaningar som Malmö brottas med speglas även inom vår verksamhet.

Just det hedersrelaterade förtrycket belyses ofta utifrån utsattheten hos äldre ungdomar, med fokus på yttringar som tvångsäktenskap och familjekonflikter. Genom denna inventering får vi syn på att hedersnormer manifesteras även runt de yngre barnen, framförallt i betoningen på könsseparation redan i låga åldrar och den starka laddningen kring kropp och nakenhet. Vi ser också att problematiken yttrar sig såväl bland barn och deras familjer som hos personal, och att anställda i förskolan ställs inför svåra avvägningar i olika situationer där uppfattningar om fri- och rättigheter krockar. Sammantaget visar resultaten på tydliga behov av ett stärkt barnperspektiv och ökat stöd till personal i frågor som rör förskolans arbete med normer och värden. Utifrån detta arbetar vi nu vidare med särskilda insatser av olika slag; dels specifika fortbildningsinsatser med inriktning på ledningsnivå och stödfunktioner; dels bredare och mer övergripande stöd genom bland annat filmer och diskussionsunderlag som är tänkt att nå all personal som möter barn och vårdnadshavare i verksamheterna.

Denna inventering bygger helt på medverkan från engagerad personal inom vår organisation, och det är deras tankar om utmaningar, behov och möjligheter som ligger till grund för de förslag som lagts fram kring den kommande processen. Vi vill rikta ett varmt tack till alla som bidragit. Nu ser vi fram emot att tillsammans arbeta vidare med utvecklingen av Malmö stads förskolor i enlighet med barnkonventionen och förskolans värdegrund för att alla barn, oavsett bakgrund och förutsättningar, ska få utforska sig själva och sin omvärld i både trygghet och frihet.

Malmö, maj 2021

Ana-Maria Deliv

Chef för avdelningen Kvalitet och myndighet, Förskoleförvaltningen

Innehåll

Inledning

Vad möter vi? 2

Barnen 2

Vårdnadshavarna 4

Personalen 6

Hur vill vi jobba och vilket stöd behöver vi? 8

Barnen 8

Vårdnadshavarna 8

Personalen 9

Kunskap och samverkan 10

Material 10

Processtöd/handledning 11

Specialpedagog- och psykologteam samt ledningsgrupper 12

Avslutande diskussion 14

Inledning

Syftet med inventeringen har varit att skapa ett underlag för en analys av förskolornas behov av stärkt kompetens i mötet med hedersrelaterad problematik.

Materialet har samlats in under hösten 2020 med stöd av processtödjare i normkritik i de områdesbaserade pedagogiska utvecklingsteamerna. Samtal har förts med totalt 18 arbetslag på förskolor i alla dåvarande fem utbildningsområden. Dialogerna har tagit sin utgångspunkt i en filmad föreläsning på ca tio minuter och förberedda frågeställningar.

Meningen har varit att undersöka upplevelser av problematiken samt behov och önskemål för att stärka kompetensen och beredskapen i arbetet. Processtödjarnas roll har varit att leda diskussionen samt samla in personalens tankar och synpunkter. De frågor som legat till grund för inventeringen är:

- ***Vad möter vi i vårt dagliga arbete med koppling till detta tema?***
- ***Hur skulle vi vilja jobba med detta, och vad behöver vi för stöd i så fall?***

Deltagarna har under rubrikerna barn, vårdnadshavare, personal och övrigt fått reflektera och diskutera dessa frågeställningar. Det har dock betonats att syftet med samtalen inte varit att skapa konsensus kring vare sig definition av begreppet hedersrelaterad problematik eller hitta gemensamma svar utan att lyfta tankar och upplevelser relativt förutsättningslöst. I denna sammanställning återfinns därmed en hel del reflektioner som kan tyckas handla om annat än renodlad hedersproblematik. Svaren har helt enkelt återgetts så som de ser ut, och visar vad personalen har valt att lyfta. Detta innebär också att många formuleringar och ordval återges i oförändrad form.

Ett par processtödjare/samtalsledare har även bidragit med korta reflektioner kring hur insatsen gick till och fungerade. Flera nämner att diskussionerna blivit spännande och givande. Något arbetslag beskrivs som "vana vid att vrida och vända på saker" vilket har möjliggjort ärliga och prövande samtal. Andra arbetslag beskrivs inte riktigt ha ett så öppet klimat och tycks därför inte ha gått lika djupt i diskussionerna, i stället blev samtalen mer övergripande och kanske lite diffusa. En enskild medarbetare har även spontant hört av sig efteråt och tipsat om en föreläsare som skulle kunna informera om hedersförtryck.

Medarbetare från tretton olika förskolor har deltagit i inventeringen. Det har varit grupper av varierande storlek och med olika yrkeskategorier pedagogisk personal representerade. Förskolorna finns i olika delar av staden och representerar en spridning vad gäller socioekonomiska och demografiska faktorer. Vidare ingår två ledningsgrupper med utbildningschef, rektorer och teamledare, samt en grupp med fem specialpedagoger från dåvarande fem utbildningsområdens specialpedagog- och psykologteam.

Vad möter vi?

Barnen

De allra tydligaste och mest förekommande exemplen, som varje grupp tar upp i någon form, handlar om hur könsrollsmönster och ideal uttrycks av barnen på olika vis. Det märks i lekar, i klädsel och i tal. Man berättar om pojkar som inte lagar mat när man leker rollekar, som inte dansar eller pärlar – det är "flicksaker". Rosa är en flickfärg som man inte ska använda eller ha på sig. Pojkar får inte ha nagellack eller klä ut sig i klänning eller liknande ens under lek på förskolan. Inte heller får pojkarna visa känslor eller gråta – det är omanligt. Däremot är det accepterat för dem att vara busiga och våldsamma, medan flickorna ska vara lugna och snälla. Man berättar om flickor som inte får spela fotboll, inte delta i gymnastiken, klättra i träd, leka i buskarna eller smutsa ner sig – som säger: "jag får inte, men min bror får...". Barnens syn på köns- och familjeideal syns även i heteronormativa rollekar, starka föreställningar om hur en familj kan och får se ut och hur mammor och pappor "är" och vad de har för förmågor.

"jag får inte, men min bror får..."

Många av de begränsningar som tas upp när det gäller barnen handlar om kropp och kläder. En anställd berättar om en tidigare arbetsplats där "vårdnadshavare förbjöd sina barn att klä ut sig. Det var också vissa som ansåg det olämpligt för flickor och pojkar att leka med varandra. De uttryckte att det var skam och vi hade svårt att kommunicera till föräldrarna när det handlade om barns utforskande av den egna kroppen och sexualiteten." Någon berättar att barnen har sagt att man inte ska säga ordet snopp – det är inte ok. Man beskriver hur nakenhet har blivit tabu även bland små barn. "För 20 år sedan var det självklart att leka naken i vattenspridaren", skriver någon, "men nu verkar det vara lika självklart att behålla underkläder på." Många barn, främst flickor, är noga med att inte visa sin kropp när de byter om, eller när det är vattenlek. Ett exempel gäller pojkar som reagerat väldigt starkt på att en flicka gick utan strumpbyxor efter att ha varit ute i regnet, ett annat gäller en flicka som blivit oerhört ledsen när en pojke såg hennes trosor. Man berättar om att barnen själva säger att flickor inte kan ha korta ärmor på sina tröjor, och föreställningarna om lämplig klädsel spiller även över på personalen som kan ifrågasättas: "Varför visar du dina fötter på sommaren? Du får inte visa dina fötter. Min mamma gör inte så. Varför visar du dina armar? Det får man inte." En del barn måste byta om på toaletten eftersom de inte får visa sig nakna för andra, och barn som behövt byta om i omklädningsrum har blivit ledsna – både för att de tvingats byta om inför andra barn, och för att de inte vill behöva se andra barn utan kläder eller i bara underkläder. En del barn vill inte ens vara utan tröja.

***"Varför visar du dina fötter på sommaren? Du får inte visa dina fötter.
Min mamma gör inte så. Varför visar du dina armar? Det får man inte."***

Dessa föreställningar går också igen i utmaningar som uppstår kring toalett och hygien: många barn får inte gå på toa med någon av motsatt kön eller när andra barn är där överhuvudtaget, några behöver "vakt" utanför toaletten och vill inte duscha alls efter gympa. Det beskrivs att manlig personal inte får hjälpa till på toaletten eller vid duschning.

Ett näraliggande tema är könssegregation, som också återkommer i princip i varje grupp, ofta med flera exempel från samma ställe. Flickor får inte leka med pojkar (och vice versa), de får inte sitta bredvid varandra, inte hålla handen, inte ens vara i samma rum på vilan. Barnen uttrycker själva att de inte ska eller vill vara i samma grupp. Någon beskriver en känsla av att pojkar inte lyssnar på kvinnlig personal. Det finns också ett par exempel på grova rasistiska yttringar: barn som inte leker med eller vill sitta bredvid andra barn som är "mörkhyade".

I materialet finns en del tydliga erfarenheter av våld och kontroll: barn som berättar att de blir slagna av en förälder, syskonpar där pojken blivit tillsagd och tvingad att övervaka flickan. "Den här pojken var väldigt mjuk och varm. Han mådde uppenbart dåligt över att kontrollera sin syster", skriver man. På någon förskola har man erfarenhet av att ett barn könsstympats under semestern (vilket man anmält). I ett fall beskrivs hur man "såg saker kring" ett kusinpar på förskolan. "Vi tänkte och tyckte att vi hörde av föräldrarnas samtal att de redan hade en tanke om att de skulle gifta sig som vuxna. Vi såg tydliga roller och hur pojken tvingades hålla koll på flickan. Vi i personalen fick också en tydlig bild av hur detta kunde komma att bli i framtiden. Vi försökte organisera för att de skulle få vara på var sitt håll och i olika grupper. Det var inte helt lätt."

Ett tydligt tema i materialet är religiösa normer som uttrycks av och mellan barnen. Orden "halal" och "haram" är vanligt förekommande. Någon påpekar att detta språkbruk har blivit normaliserat även bland barn som har svenska som modersmål, och som inte själva är muslimer. Personal tar upp matsituationer; här är det framförallt laddningen kring fläskkött som beskrivs: barn som är rädda för att äta gris för det är haram, barn som hånar andra som äter gris, säger att det är äckligt, att man blir smutsig och att man får prickar om man gör det. Vissa barn säger att de inte kan leka med dem som äter gris, och barn som äter fläsk blir retade. Några barn har hemifrån fått förklaringen att de inte får äta fläskkött för att de är allergiska. För en del barn är det också, säger de, haram att vara med vid fester och högtider som lucia, jul, påsk. De får inte sjunga julsånger eller följa med till kyrkan.

"Den här pojken var väldigt mjuk och varm. Han mådde uppenbart dåligt över att kontrollera sin syster."

"Jag har slöja för mamma säger att tjejer som mig har det", berättar en flicka för personalen. En annan flicka är bara tre och vill inte ha slöjan, den är obekvä, kliar och är i vägen, men måste för föräldrarna har bestämt det. Detta med hur man ska förhålla sig till slöja i förskolan tas upp som ett dilemma. Förstår barnen innebörden av slöjan, undrar någon. Hur ska man bemöta fenomenet? Ska man benämna eller kommentera det? Någon gör en jämförelse och menar att när ett barn för första gången kommer till förskolan och har fått glasögon så är det självklart att personalen lyfter detta som något positivt: "Så bra att du har fått glasögon och kan se bättre! Vilka coola glasögon!" Ska ett barn som tagit på sig slöja få bekräftelse eller ej?

Vårdnadshavarna

När personalen i detta sammanhang ger exempel på vad de möter i relation till vårdnadshavare så framstår en bild av vuxna som upprätthåller strikta könsnormer och som lägger sig i och styr, direkt eller indirekt, över barnens och personalens handlingsutrymme på förskolan. Framförallt beskrivs vårdnadshavare som ställer krav och bekräftar traditionella, begränsande föreställningar om kropp och kön. De accepterar inte att pojkar och flickor ska leka ihop, sitta vid samma bord eller vila i samma rum. De vill styra över vilka leksaker barnen ska leka med utifrån deras könstillhörighet, vad man leker eller vem man leker – en pojke får inte leka flicka och vice versa. Utklädning tycks vara en laddad fråga, många ger exempel på konflikter med vårdnadshavare angående detta.

"(...) vårdnadshavare som inte vill att deras barn leker med motsatt kön då de kan "bli homosexuella."

Man vill framför allt inte att pojkar klär sig i kjol eller klänning. Föräldrar har också ifrågasatt varför någon annan har klänning eller långt hår. Pojkar måste ha kort hår, får inte ha rosa kläder, får inte ha klänning, får inte leka med dockor... Någon berättar om vårdnadshavare som inte vill att deras barn leker med motsatt kön då de kan "bli homosexuella". Pojkar ska inte visa känslor som ledsenhet. Det finns däremot en acceptans för att de är våldsamma och gör andra ledsna. Om barnen bryter mot dessa normer kan de skuldbeläggas hemma. Personal beskriver att efter att de berättat sådant för föräldrarna som att deras barn har varit ledset och gråtit, eller har klätt ut sig till prinsessa, har de sedan märkt på barnet att det försöker undvika att gråta, eller inte vill leka prinsessa mer.

I princip alla grupper tar upp exempel på vårdnadshavare som säger att manliga pedagoger inte får byta blöjor eller hjälpa till vid toalettbesök. Vissa tycker inte att män ska arbeta inom förskolan alls. Många föräldrar tycks vara tryggare med kvinnlig personal – de får inga "bakomliggande tankar", skriver någon. En manlig anställd beskriver att han ofta har känt sig ifrågasatt och misstrodd i sin yrkesroll: "Jag har exempel från när jag bytt blöja på barn och vårdnadshavare har blivit förskräckta av att jag som man kunde göra det."

Hos vissa föräldrar finns starka föreställningar om vad som är tabu kring kroppen. De säger till exempel att flickorna inte får ta av sig byxorna eller sova i endast blöja – deras bara ben får inte synas. Extra underkläder (trosor) får inte synas i kapprummet: "Det är inget man visar för andra!" Någon skriver också att man som förskollärare "vet att vissa vårdnadshavare skulle bli arga om man läste snipp och snopp-boken". Personal ger många konkreta exempel och betonar att det kan vara svårt att hantera när barnen har självklara behov och en egen vilja som går emot vårdnadshavarnas önskemål, till exempel när de "är varma på sommaren men vi får inte klä av dem för föräldrarna". Någon uttrycker att vårdnadshavare nog visst kan känna till och förstå vad som gäller, men att de "vill hitta kryphål", och att detta kan vara svårt för personalen som "vill vara tillmötesgående men känner sig osäkra på hur de ska tackla situationen." Då kan föräldrarna kritisera annat i verksamheten för att de "vill ta makten", och följden är att relationen mellan vårdnadshavare och personal blir "svag."

I något fall beskrivs vårdnadshavare som använt våld framför personalen, till exempel genom att ge barnet en lavett, och det berättas om föräldrar som själva tar upp skillnaderna i synsätt på uppfostran mellan Sverige och deras hemland, och menar att det är svårt att veta hur man skall göra om man inte får slå till barnet för att markera. Andra vårdnadshavare tycker att det är svårt att uppfostra enligt "den svenska modellen" då släkten vill lägga sig i och att släkten, utifrån deras traditioner, bör få vara delaktiga i uppfostran av barnet. Någon uttrycker dock motsatsen: att det är skönt att nu i Sverige kunna uppfostra barnen som man själv vill, utan påverkan från resten av släkten.

***"Andra vårdnadshavare tycker att det är svårt att uppfostra enligt
"den svenska modellen" då släkten vill lägga sig i och att släkten,
utifrån deras traditioner, bör få vara delaktiga i uppfostran av barnet.
Någon uttrycker dock motsatsen: att det är skönt att nu i Sverige
kunna uppfostra barnen som man själv vill, utan påverkan
från resten av släkten. "***

Man beskriver en upplevelse av ojämställdhet i vissa familjer. Det kan vara en känsla av att pojkar och flickor behandlas olika, att kvinnor begränsas och kontrolleras av sina män och inte vågar säga vad de känner. Från ett par håll kommenteras att man stöter på fler kvinnor än män (föräldrar) som inte har något svenskt språk, som inte är en del av samhället, som saknar sysselsättning, inte går på SFI eller söker arbete. De sköter hemmet och barnen medan männen står för försörjningen. "Väljer kvinnan själv att skaffa ett sjätte barn, för att hon vill ha en stor familj – eller är det för att släkten förväntar sig detta av henne?" undrar någon. "Hade hon egentligen hellre velat studera? Svårt att veta vad som är hedersrelaterat eller ej." Man kommenterar att det oftast är mamman som hämtar och lämnar, men att pappan är med när det är möte/info. Man nämner också syskon som får ta mycket ansvar genom att lämna och hämta på förskolan.

I princip ingenting nämns om socioekonomiska aspekter. En person som arbetar på en förskola med många barn som bor på särskilt boende för familjer med problematik/familjer som blivit av med sin bostad/är nyanlända beskriver dock att då personal frågat om barnen vill ha en overall, vinterskor eller dylikt från förskolan då de saknar detta, har vårdnadshavaren (oftast pappan) blivit arg och förolämpad. Man undrar om detta är kopplat till heder eller stolthet.

Ibland firas högtider på förskolan som uppfattas som religiösa och då får vissa barn inte vara med. Föräldrarna säger ifrån om att barnen inte får sjunga julsånger, och några håller barnen hemma under jultider. Föräldrar är oroliga för att barnen ska få i sig fel kost, och vissa väljer vegetarisk kost vid inskolning bara för att vara säkra på att barnet inte ska få i sig fläsk. Någon vårdnadshavare har sagt till sitt barn att bara leka med muslimer. Här ges också exempel på rasistiska attityder från föräldrar som sagt till sina barn att inte leka med "mörkhyade barn". Religiösa frågor kan ge upphov till friktion mellan personal och vårdnadshavare. Vissa anställda får också utstå fördomar kring sin klädsel och sina livsval. Till exempel berättar personal att de ifrågasatts av vårdnadshavare för att de inte bär slöja, eller blivit illa bemötta för att de valt att ta av sig slöjan. Andra anställda, som själva bär slöja, har råkat ut för vårdnadshavare som inte pratar med dem av denna anledning. Någon upplever att vissa vårdnadshavare "går förbi oss som är svenska och fram till dem som har sjal och lämnar sina barn, oavsett om personen jobbar på den avdelningen eller ej ". Andra beskriver vårdnadshavare, främst pappor, som inte vill ta en i hand eller som inte ser en i ögonen när man berättar något viktigt.

Personalen

I materialet finns exempel på personal som både upprätthållare av och utsatta för begränsande normer. "Jag möter mig själv varje dag och jag har privat själv levt under någon slags hederskultur. Det gör kanske att jag kan se och känna igen när jag väl ser det", skriver en person. I övrigt tar man mest upp exempel på kollegor som visat sig leva med olika typer av kontroll eller förtryck, snarare än att utgå från egna erfarenheter. Någon har haft en vikarie som valt en partner mot föräldrarnas vilja och som därför fick leva gömd. Någon berättar om kvinnlig personal som har haft stora problem för att de i praktiken inte kunnat arbeta tillsammans med manliga kollegor. Deras makar har förbjudit dem att stå bredvid män när det tas foton eller ens vara i samma rum som andra män, och de har fått byta jobb på grund av detta. Vissa kan inte jobba på sena eftermiddagstider, stanna kvar och stänga förskolan eller delta i aktiviteter utanför arbetstid på grund av begränsningar hemifrån. Någon nämner en pedagog som sökte stöd och råd från sina kollegor då hon var orolig över att hennes dotter skaffat en pojkvän.

Framförallt problematiseras dock vuxna som arbetar inom förskolan utan att stå upp för de värden som ska genomsyra verksamheten. Man beskriver hur man har arbetat med personal som haft synpunkter på andra anställdas klädsel eller livsval och som ansett att kvinnor ska vara "på ett visst sätt och män på ett annat. Det var inte helt lätt!". Vidare har anställda (inte sällan presenteras de som vikarier) bemött pojkar och flickor olika utifrån könsstereotypa värderingar: de har menat att pojkar inte skall gråta, eller reagerat negativt när barn klätt ut sig och ifrågasatt till exempel pojkar som haft klänning. Vissa har undvikit att läsa särskilda böcker, tex Snippan och Snoppen, på grund av innehållet.

"Manlig personal berättar hur de även från kollegor råkat ut för ett könsstereotypt bemötande – att kvinnliga kollegor har skrattat överraskat när de som män har utfört vissa uppgifter: "Haha, tvättar du?". "

Någon skriver att de som arbetat länge har pratat mycket om genus, men att många av de nya barnskötarstudenterna inte tycks ha så mycket erfarenhet eller kunskap kring ämnet trots att det är en del av deras utbildning. Överlag menar man det saknas grundläggande gymnasiekompetens, ordentliga kunskaper i svenska språket och kunskap om förhållningssätt. Man beskriver ny personal som väljer att inte skaka hand och manlig personal som inte vill byta blöjor. Det ges också exempel på manlig personal som aktivt väljer att jobba med äldre barn för att undvika diskussioner kring till exempel blöjbyte, helt enkelt för att slippa bli ifrågasatta. Manlig personal berättar hur de även från kollegor råkat ut för ett könsstereotypt bemötande – att kvinnliga kollegor har skrattat överraskat när de som män har utfört vissa uppgifter: "Haha, tvättar du?".

Religiösa frågeställningar lyfts även ur ett personalperspektiv. Man berättar om kollegor som inte vill ha "fläskmat" på sitt bord trots att det finns barn som äter det, som har handskar och uttrycker att det är äckligt med fläsk när det serveras, och som inte vill hämta matvagnen då det finns griskött på den. Någon menar att personal rangordnar varandra sinsemellan utifrån om man är en "äka troende". En sak som tas upp är att fastan under Ramadan kan påverka arbetsförmågan hos kollegor, att fastande personal klagat på trötthet men att det finns en "tystnadskultur" på en del förskolor som kan göra att man inte tar upp detta med chefen. Någon har reagerat på negativa kommentarer från kollegor såsom "varför ska muslimer ha ledigt under jul?".

Språk och etnicitet och vad det innebär för relationerna till barn och vårdnadshavare tas upp som en klurig fråga. "Man skapar bättre relationer med barn med samma etniska bakgrund", skriver någon, och frågar sig om detta är språkrelaterat. En annan beskriver vikarier som "endast vänt sig till barn och vårdnadshavare som talar samma språk och talat på ett vis som inte överensstämmer med vårt uppdrag och om olämpliga saker", och undrar ifall det finns en särskild lojalitet mot den "grupp" som man känner tillhörighet med. I de tankar som lyfts kring språk finns reflektioner kring att läroplanen å ena sidan är tydlig med att förskolan ska stödja barnen i deras olika modersmål och kulturella identiteter, och att pedagoger med samma modersmål som barnen ska betraktas som viktiga resurser, men att det å andra sidan finns en risk för att det bildas "språkgrupper" och att den hedersrelaterade problematiken kan förstärkas men också förbli dold inom sådana grupper. "Frånvarande ledning" lyfts som ett problem på något håll. Vidare tyder en alarmerande kommentar från en förskola på att det finns personal som inte vill ta hand om "mörkhyade barn".

Hur vill vi jobba och vilket stöd behöver vi?

Barnen

I sina svar uttrycker personalen ett stort engagemang i barnen här och nu, men också oro över hur framtiden ska bli för en del av dem utifrån de dilemman som tas upp. Man talar om att barnen tränas i delaktighet, utforskande och rättighetstänkande på förskolan, men möter en "rak motsats" därhemma.

Det personalen beskriver att man försöker göra i sitt dagliga arbete är att "utmana barnen i att vara barn", visa känslor, lyfta allas lika värde, ha ett tydligt genusperspektiv i bemötandet, kommunicera öppet och respektera barnen och deras val. Man frågar barnen om vad de vill leka med och hjälper dem att vara nyfikna. "Vi jobbar med att alla kan och får!", skriver någon. Man vill bli bättre på att "lära sig se barnen bakom ett eventuellt förtryck", lyssna på barnen, skapa ingångar kring svåra frågor och prata med barnen om att de ska våga berätta ifall det är något problem hemma. Det är viktigt att tänka på, skriver man, att inte prata om "vi och dem" eller i termer av rätt och fel, att vara medveten om hur man benämner barnen (han, hon, hen...) och att inte diskutera framför barnen på ett sätt som kan befästa negativa normer. Målet är att fortsätta att arbeta normkritiskt och försöka "injicera goda värderingar" hos barnen så att de senare skall våga göra motstånd och ta avstånd från hederskulturella ideal.

Metoder som föreslås för att uppnå detta är att undervisa barnen om Barnkonventionen och allas lika värde, gärna utifrån ett gemensamt material som alla förskolor kan använda, och att använda ett brett utbud av film, teater, bildstöd, litteratur, skapande och lek för att få igång diskussioner med barnen.

Vårdnadshavarna

Som någon påpekar har vårdnadshavare med sig "sina egna saker i ryggsäcken", vilket kan krocka med hur man arbetar på förskolan. I materialet finns mängder av tankar om hur man skulle kunna jobba gentemot föräldrar och familjer för att överbrygga glappet.

Just inskolningen tas upp i många svar, här menar man att det finns mycket som kan förbättras. De allra flesta idéer handlar om hur man kan introducera vårdnadshavare till förskolan, förmedla det som står i lagar, styrdokument och värdegrund på ett professionellt sätt och hantera eventuella skiljaktigheter i synen på barns rättigheter och innehållet i förskolans verksamhet och aktiviteter. Man önskar en positiv dialog, men även en ökad tydlighet och rakare kommunikation jämfört med hur det ser ut i dagsläget. Enhetlig information bör ges strukturerat till alla vårdnadshavare, och det finns olika förslag på hur detta kan gå till. Exempel på detta är ett skriftligt material som översätts till olika språk, samt en introduktionsfilm för vårdnadshavare som beskriver förskolans uppdrag och rutiner, läroplanen, värdegrunden, arbetet med barns rättigheter och genus etc. Någon menar att det bör upprättas ett kontrakt på att man tagit del av informationen och så att säga är införstådd med vad som gäller. Mer kommunikation i vardagen lyfts som ett förbättringsområde: "Gå fram när de lämnar och hämtar!". Tolk för att säkerställa förståelsen mellan personal och vårdnadshavare nämns som en resurs som inte används i tillräcklig utsträckning.

Man tar också upp vikten av kontinuerliga samtal kring dessa frågor, och nämner drop-in och föräldramöten som möjliga forum för detta. Att få föräldrar att komma till mötena tycks dock vara en utmaning på flera håll. Andra går längre och menar att förskolan kan bjuda in till samtalsserier/ diskussionscirklar och fortbildningar för vårdnadshavare om förskolans verksamhet, lagar och samhällskunskap, barns rättigheter, normer och värden, utmaningar i föräldraskapet etc.

En del fokuserar särskilt på mammorna, man vill starta kurser för kvinnor och hjälpa dem att bli medvetna om sina rättigheter för att öka jämställdheten i familjerna. Papporna är "svårare" och lyssnar inte lika mycket på vad som sägs, tycker någon. Att kommunikationen mellan mamma och pappa brister kommer också fram i vissa exempel.

Något förslag går ut på att göra både barn och vårdnadshavare delaktiga genom att bjuda in dem tillsammans med ett tydligt upplägg för att skapa aktiviteter och diskussioner kring ämnet.

Personalen

Här belyses särskilt gruppen vikarier, där en del av problematiken placeras i de exempel som ges. Typiska formuleringar är att det behövs bättre information till vikarier om "hur vi jobbar" i förskolan, och större medvetenhet kring heder hos vikarier. I övrigt menar man att personal behöver få bättre koll på rutiner och ärendegång vid anmälan, särskilt i situationer som kan kopplas till heder, och någon tar upp att detta borde vara en del i arbetsplatsintroduktionen. Någon tycker att förskolans värderingar även ska gälla personalen i deras privata sfär (utifrån exempel där anställda själva uppfostrar sina barn utifrån hedersnormer), någon annan uttrycker vikten av att vara professionell och objektiv i arbetet "oavsett vad vi tycker eller tänker privat". Annat som tas upp är bristen på tid för att dokumentera och skriva händelserapporter kring utmanande situationer i arbetet, samt personalens önskan om stöd från ledningen i besvärliga lägen, till exempel kring anmälningar.

Flera menar att det finns stora behov inom personalen av att jobba med egna föreställningar, åsikter och fördomar. "Vi måste våga lyfta upp det som är jobbigt", skriver någon. "Vi tror att vi också behöver få möta oss själva och andra för att komma över hinder." Flera uttrycker att man vill fortsätta fördjupa arbetet med normer och värderingar, och att det behöver få ta mer plats. Förslag på former för detta är fokusgrupper för alla personalkategorier, bokcirklar där man läser och samtalar, samt kontinuerliga diskussioner inom arbetslagen men också med andra verksamheter för att få inspiration och nya idéer.

Kunskap och samverkan

Generellt tar man upp ökad kunskap som ett av de största behoven, både för chefer och övrig personal vilkas "tankar och frågor måste få komma fram". Innehållsmässigt och tematiskt varierar svaren något. Vissa talar i termer av utbildning om "kulturella skillnader" och "främmande tänkesätt", om olika religioner och länder, men framförallt lyfts behovet av grundkunskap om vad hedersproblematik är, hur den kan yttra sig i förskolan, hur man kan upptäcka den och vad samhället kan bistå med för insatser. Flera svar påpekar att kunskapen bör vara grundad i forskning och fakta.

Många tar också upp behovet av förbättrad praktisk beredskap: "Vi behöver få fortbildning i hur vi möter barnen i samtal kring detta och vad vi faktiskt gör i konkreta situationer". Man nämner bemötandefrågor och metodik för svåra samtal och situationer. Här är frågan hur man kan respektera "både vårdnadshavare och barn när de vill olika" samt hur man ska förhålla sig till läroplanen.

Förslag är till exempel "föreläsning för medarbetare på verksamhetsutvecklingsdag eller liknande med Hanna Cinthio eller någon annan från PI, eller processtödare som tagit del av föreläsningen", och att anordna fortbildningar "för alla i hela förskoleområdet". Flera svar betonar vikten av att all personal ska omfattas, eller att hela arbetslag får möjlighet att gå tillsammans: "Det blir inte bra om man bara skickar en person på en fortbildning som sen ska bära det själv och försöka sprida kunskapen till sina kollegor. Vi behöver få arbeta i arbetslag och grupper". Vad gäller formen i övrigt så efterlyses återkommande samtal på arbetsplatsträffar om frågorna och man föreslår arbete kring olika case i arbetslagen eftersom man menar att det är viktigt att få tid att tänka och diskutera tillsammans och lära av varandra. "Vi vill ha praktiskt görande kring detta! Workshops och övningar". Någon nämner att det vore bra att kartlägga vilken kompetens som finns inom personalen.

Annat man är nyfiken på är hur andra förskolor jobbar med frågorna, och man välkomnar utbyten, kunskapsdelning och gemensamma lösningar. Här tas också upp att man önskar en närmare dialog mellan för- och grundskola, exempelvis så att man kan signalera oro mellan varandra kring enskilda familjer, fastän man förstår att sekretessen kan stå i vägen och även ser att det kan innebära en negativ stämpel för barnen.

Material

Här tar personalen upp lite olika idéer kring vad som skulle kunna vara till hjälp i arbetet. Man nämner utvald litteratur, exempelvis barnböcker som berör ämnet, och medvetna val av övrigt material såsom leksaker samt bra bilder för att få till diskussioner med barnen. Som stöd för personalen nämner man att det borde finnas "skriftligt material från förvaltningen, tillgängligt på KomIn och förankrat hos personalen". Man tycks syfta på sådant som sätter igång tankar kring möjliga situationer och utmaningar som kan uppstå och hur de kan hanteras: "Typ case, FAQ och samtalsstöd. Inte bara heder kanske utan diskrimineringsgrunder." Utifrån materialet vill man sedan ha diskussionsgrupper på arbetsplatserna. Någon nämner att det finns cases på KomIn men att de skulle behöva uppdateras och utökas samt kompletteras med tydligare samtalsstöd. Andra förslag är ett kit med utdrag ur läroplanen och Barnkonventionen, filmer med tillhörande case att diskutera, eller 4-hörnsövningar och forumspel. Flera påtalar att detta bör finnas i anslutning till planen mot diskriminering och kränkande behandling.

Just detta med att uppmärksamma, koppla till och använda sig av Barnkonventionen tas upp i flera svar. ("Den måste vara levande!") Man nämner också behovet av att uppdatera planer mot diskriminering och kränkande behandling. En tanke som återkommer är den om en gemensam plan för alla Malmö stads förskolor kring hur man ska arbeta med dessa frågor: "Det måste vara likvärdigt över hela staden." I andra svar föreslår man områdesgemensamma planer ihop med fokusgrupper där man utbyter erfarenheter.

Processtöd/handledning

Konkret stöd i hur personalen systematiskt och långsiktigt kan jobba med frågorna på ett professionellt och respektfullt sätt är något som efterlyses. Man vill veta hur förskolans värderingar kan upprätthållas utan att familjerna kränks i sina övertygelser. Flera tar upp svårigheten i att hantera utmanande situationer, till exempel att bemöta vårdnadshavare som ifrågasätter ens sätt att jobba, och önskar insatser från Malmö stad, "experter" och "institutioner" som kan stärka personalen och ledningen. Någon föreslår en särskild pedagogisk enhet som jobbar med dessa frågor och just här är det oklart om man känner till hur Pl:s arbete ser ut. I ett annat svar rekommenderas att det ska finnas ansvarig personal på varje förskola som är extra insatt i problematiken och som kollegor kan vända sig till. Någon nämner att Förskoleförvaltningen bör ta större ansvar och bjuda in till träffar och möten för att "dela kunskap med oss, barn och vårdnadshavare, inspirera och skapa diskussioner".

Specialpedagog- och psykologteam samt ledningsgrupper

I genomgångarna med dessa personalkategorier speglas berättelserna från pedagoger och barnskötare genom en delvis annan lins. Förekomsten av starka könsnormer hos vårdnadshavare och bland barnen bekräftas i olika exempel, och man beskriver hur det ställs krav på förskolan att rätta sig efter dessa. Att en del anställda själva utsätts för starka hedersrelaterade begränsningar både under och utanför arbetstid är ett annat problem som tas upp, och man funderar kring hur man skulle kunna erbjuda bättre stöd kring detta. Pojkars dubbla utsatthet samt oro över könsstämpning nämns också här.

En utmaning som blir tydlig under samtalen i dessa forum är att man uppfattar att även pedagoger har olika förväntningar och krav på barnen utifrån kön, och att det finns personal med egna normer som liknar dem man problematiserar hos föräldrar vilket innebär begränsande föreställningar om hur barn får och ska vara. Det ges exempel på hur vårdnadshavare förväntar sig att personal med samma etniska eller religiösa bakgrund som de själva ska hjälpa till att upprätthålla strikta normer i förskolan. Här menar man att personalen alltför ofta "ger efter" för krav från vårdnadshavare och att verksamheten därmed anpassas med utgångspunkt i vuxnas ideal och behov. Man beskriver att det kan vara svårt att få personal att se konflikterna mellan de egna kulturella normerna och förskolans uppdrag. Samtidigt bekräftar man att det är svårt att stå upp för ett barnperspektiv och förskolans värderingar och ändå vara inkluderande och respektfull gentemot olika kulturellt betingade uppfattningar. Utmaningen i att hjälpa barnen skapa en stark egen identitet tas också upp här, med exempel som att personal ibland "rättar" barnen med formuleringar som "men du är ju svensk!" när barnen beskriver sig själva utifrån en annan etnicitet. Förskolans uppdrag beskrivs här som "dubbeltydigt och svårt att förhålla sig till".

Man lyfter strukturella faktorer som segregation och socioekonomisk utsatthet och pekar på behovet av att se förskolan i ett större sammanhang. Stor oro framkommer över de barn som inte går i förskolan alls, eller går på privata förskolor och därifrån direkt till privata friskolor; som aldrig kommer in i de kommunala strukturerna och får veta vad de har rätt till, utan växer upp i ett parallellsamhälle.

I samtalen om vad som bör göras läggs mycket fokus på personal, men också på insatser gentemot föräldrar. Personalen, säger man, borde vara barnens förebilder och kan inte själva välja vilka värderingar de ska förmedla i förskolan. Ändå finns det många anställda som själva bekräftar och förstärker begränsande normer. Man måste börja här, hävdas det, och försöka nå in till deras "kärna" så att de förändrar detta beteende. Förutom kompetenshöjande och stärkande insatser för att bättre kunna bemöta vårdnadshavare nämns exempel som värderingsövningar och det mångfaldsspel som tidigare användes i Malmö stad. Man nämner att många barn tidigt fostras in i dessa begränsningar och själva "drar sig undan" så att deras utsatthet knappt märks i verksamheten, och man pekar även på risken med att barnen förväntas bli normbrytare och att allt ansvar läggs på dem.

När det gäller föräldrar bekräftar man tanken om tydligare information kring förskolans uppdrag och värdegrund i samband med inskolning. Vidare önskar man att Förskoleförvaltningen tar ett ordentligt grepp och erbjuder föräldrautbildningar och möten med tematiska diskussioner kring bland annat normer. Förskolans roll och relationer med vårdnadshavare bör utnyttjas, menar man, och även om normer är svåra att bryta så kan beteenden i vardagen justeras. Det betonas dock att man måste mötas på ett respektfullt sätt genom dialog och inte "slå folk i huvudet med lagar och regler", för det skapar ingen förändring.

Ledningsnivåns roll lyfts i flera kommentarer. Rektor och ledningsgrupp "sätter tonen" på förskolan, menar man, och måste därför markera att dessa frågor är viktiga. Det har stor betydelse att svåra situationer hanteras direkt och att rektor tar diskussioner och samtal med personalen. Behovet av ökad kunskap på ledningsnivå utifrån extern expertis samt önskan om "handlingsplan" för frågorna tas upp. I någon grupp tycker man att det borde göras fler orosanmälningar.

Det konstateras att förskolan har ett stort ansvar för att forma morgondagens demokratiska samhälle, och att hedersnormer inte är förenliga med förskolans uppdrag och läroplan som man måste "stå tryggt förankrade" i. Personalen behöver stärka sina kunskaper om styrdokumentet och man bör gå tillbaka till dessa grunder, titta noga på vilka normer och värden som beskrivs där, och hitta ett dagligt förhållningssätt kring frågorna.

Avslutande diskussion

När de börjar förskolan, beskriver någon, tycks en del barn bli förvånade över att till exempel pojkar kan leka med dockor. Somliga ser förskolan som en "fri arena" där de tillåts leka som de vill för första gången medan andra håller fast vid sitt beteende utifrån föräldrarnas övertygelse om att pojkar och flickor skall leka på olika vis och med olika saker. I något svar beskrivs barn som önskar få göra vissa saker som tycks otänkbara utifrån värderingarna i hemmet: de drömmer om att till exempel "gå på simskola eller dansskola. Men gör det inte. Men hoppas...". Någon annan frågar sig hur barnen egentligen känner "när man får en sak på förskolan men det är inte okej hemma".

Ord som begränsningar, kontroll och makt återkommer i svaren. Personalen identifierar normer som negativt påverkar barnens lek och rörelsefrihet, deras utveckling och deras relationer. Dock varierar formuleringarna – vissa talar om barn som "inte vill" medan andra beskriver att barnen "inte får". Det är oklart utifrån svaren hur personalen i praktiken hanterar detta med barn som inte tillåts göra saker som ingår i förskolans vardagliga verksamhet. Lutar man sig mot läroplanen och värdegrunden och insisterar på att alla barn ska delta på lika villkor – och vad händer i så fall med de barn som riskerar att hamna i kläm ifall det uppdagas att de gjort saker som förbjudits hemifrån? Prioriterar man istället relationen till vårdnadshavarna och undviker att utmana dem i deras positioner – och vad innebär det för barnen som går miste om byggandet av kunskaper och erfarenheter som de har rätt till? Hur ska egentligen principen om barnets bästa tolkas och appliceras? I en del svar lyser det dock igenom att man (om än motvilligt) fogar sig efter vuxnas önskemål snarare än barnens behov, som då man undviker vattenlek för att man vet att det kommer att skapa negativa reaktioner hos föräldrar, eller förmår vissa barn att behålla kläderna på under varma sommandagar när de andra klär av sig.

I något svar resonerar man om att det är svårt att veta orsaken till de fenomen man möter. Ett påstående som till exempel "Jag vill inte leka med pojkar!" – bottnar det i stereotypa könsnormer, religion eller hederskultur? Är det en personlighetsfråga? Kan det vara så enkelt som att det enskilda barnet har mer gemensamma intressen med andra barn av samma kön? "Hur avgöra vad detta kommer ifrån?", skriver någon. Det kan vara "vad som helst!". En annan skriver: "Jag tycker det är svårt många gånger att förstå om det är heder, omsorg eller kontroll det handlar om när jag tänker på vårdnadshavare." En reflektion som återkommer är dock att det känns som att barn "med invandrarbakgrund" i större utsträckning leker könsstereotypa lekar. Föräldrars utbildningsbakgrund spelar också roll, tror man – det råder striktare normer i lågutbildade familjer.

Att Malmö är en segregerad stad lyser igenom i vissa svar där det sägs att man möter "ganska lite eller ingenting av det här" i verksamheten; att man är "ganska förskonade", och detta förklaras med att man arbetar i ett område som ligger "lite skyddat" och inte präglas av någon större mångkulturalitet. Däremot beskrivs andra former av kontroll och förväntningar på barnen: "Det kan vara press på barnen. Att de ska ha på sig rätt kläder, att de ska prestera; 'bli något'". Samtidigt påpekar någon att kopplingen mellan hedersproblematik och invandrarbakgrund inte alltid stämmer: "Det finns våld i hemmet överallt oberoende av var du kommer ifrån eller vilken kultur du befinner dig i".

Lite förenklat kan en skala sägas utkristallisera sig där ytterligheten i den ena änden karaktäriseras av en oro över att kränka eller "trampa på" vårdnadshavare genom att ifrågasätta kulturella eller religiösa argument och uppfattningar, och där frågorna om heder, könsnormer, kropp och sexualitet, värdegrund etc. betecknas som mycket känsliga. I andra änden av skalan finns de röster som framför allt efterlyser tydlighet kring samhällets lagar och normer och förskolans uppdrag med uttryck som "nolltolerans", som vill upprätta kontrakt mellan hemmet och förskolan och som vill se konsekvenser för de vårdnadshavare som inte accepterar premisserna.

Många resonemang fokuserar dock främst på barnen. I en del fall finns även här en oro som handlar om risken för att kränka dem utifrån ett fördomsfullt bemötande baserat på deras ursprung: "Vilka barn tänker vi på när vi talar om heder? Vilka screenas? Vilka tänker jag på?". Vanligare är att man, utan detta problematiserande, tar sin utgångspunkt i barnens fri- och rättigheter utifrån de värderingar som ska präglade förskolans läroplan och verksamhet, och man tycks se det som ett angeläget uppdrag att skapa en motvikt till begränsande normer. Oavsett vilket verkar man vara överens om att förskolan ska vara en plats där barnen får utvecklas och vidga sina horisonter. "Jag tänker direkt hur viktig förskolan är", skriver en av alla dem som svarat. "Att vi är en fristad för många barn oavsett vad som sker hemma. Här ska barnen få vara som de vill."

Om du vill veta mer om hur Pedagogisk Inspiration kan stötta verksamheter i arbetet med värdegrundsfrågor är du välkommen att höra av dig till pedagogisk.inspiration@malmo.se.

Illustration: Kristian Ingers

2021